

SOVYET DÖNEMİNDE TUVA ‘YÜKSEK KÜLTÜRÜ’NÜN İNŞASI*

*Mustafa Can TEZİÇ***

Öz: E. Gellner (2006) ulusal kimliklerin inşası sürecinde ‘yüksek kültür’ün inşası üzerinde durmaktadır. Yüksek kültüre ulaşım süreci içerisinde ulusal dillerin inşası kadar ulusal yazı dilleri ile desteklenen farklı kurumların inşası da önemli rol oynamaktadır. Millet olgusunu tarihsel olarak analiz eden kuramcılardan farklı olarak Sovyet kuramcılar özcü ve evrimci olguların iç içe geçmiş olduğu ikili bir yaklaşım ile millet olgusunu ele almışlardır. Bir yandan etnik gruplar ulusal bütünlüklerini E. Gellner’in ifade ettiği gibi yüksek bir kültür etrafında inşa ederken, diğer taraftan sosyalist içerikte inşa edilen ulusal kültürlerin işçileri ise diğer milletlerin işçileri ile B. Anderson’un ifadesinden biraz daha farklı olarak aynı enternasyonal cemaatin parçası oldukları hayalini kurarak özcü olan millî anlayışa evrimsel bir boyut kazandırmaktadırlar. Bu makalede yukarıda bahsedilen olgu 1921 sonrası Tuva örneğinde incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Milliyetçilik, Ulus İnşası, Tuva, Sibirya, Rusya.

The Construction of the Tuvan ‘High Culture’ during the Soviet Period

Abstract: E. Gellner (2006) focused on the construction of ‘high culture’ during the process of nation building. In the process of attaining the ‘high culture’, the construction of various institutions supporting written national languages as a step in creating national languages, played an important role. Unlike theorists, who analyze national features through a historical perspective, the Soviet theorists used a bilateral approach in which essentialism and evolutionism intertwine. According to Gellner, while ethnic groups construct their national solidarity around a ‘high culture’, workers whose national culture was already established through a socialist context, imagine themselves as part of the same international community with other nations’ workers, a slight modification of Anderson’s argument. This gives an evolutionary perspective to the essential nature of nation. In this article, the mentioned process is examined in the case of Tuva after 1921.

Keywords: Nationalism, Nation Building, Tuva, Siberia, Russia.

Giriş

Ulusal kimliklerin inşasında pek çok olgunun yanında E. Gellner’in (2006) üzerinde durduğu toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında yüksek kültürün inşası, önde gelen gereksinimlerin başında gelmektedir. Eğitim politikaları ise ulusal yüksek kültürün inşasında hiç şüphesiz önde gelen bir başka önemli etkidir. Ulusal yapının güçlendirilmesinin amaçlandığı bir eğitim sisteminden geçen genç nesiller eğitim süreci sonucunda içerisinde doğuştan elde ettikleri

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihi: 17.07.2018 - 31.12.2018

**Dr.Öğr.Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cantezic@yahoo.com ORCID: 0000-0002-6423-1380

primordial toplum tasavvuru (Teziç, 2013, ss. 109-113) elde etmiş olacaklardır. Böyle bir ulusal tasavvur kuşkusuz bölgesel, etnik ve diğer toplum tasavvurlarının ötesine geçip genç nesillerin kendilerini ait oldukları ulusal yapı ile tanımlamalarına yol açacaktır. Yüksek kültüre ulaşım süreci içerisinde gerek eğitim gerekse diğer programların geliştirilmesi oldukça geniş bir süreçtir. Özellikle daha önce ulusallaşma tecrübesi yaşamamış toplumlar açısından konu ele alındığında bu programların ilk basamağını ulusal dillerin inşa süreci oluştururken ilerleyen süreç içerisinde ulusal dilin kullanım yolu ile desteklediği farklı kurumlar (okullaşma, basın yayın, müzecilik gibi) da inşa edilmektedir.

Bu makalede 1921 yılında kurulan Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nde ulusallaşma süreci içerisinde yazı dilinin inşası, okullaşma, basın yayın ve müzecilik gibi alanlarda yapılan farklı politikalar ele alınırken aynı zamanda Sovyetler Birliği ile kurulan ikili anlaşmaların bu politikalar üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu inceleme esnasında üzerinde durulacak temel nokta ise ideolojik olarak Sovyet yüksek kültürünün ne şekilde Tuva yüksek kültürünün içerisinde bir dönüştürücü olarak rol aldığıdır.

Bu sorun ele alınırken tarihsel ve teorik yaklaşımın yanında Tuva yazı dilinin inşası ve yazı dilinin pekiştirilmesinde kullanılan eğitim politikalarının yanında, Tuva'da basın yayın hayatının gelişmesi ve görsel öneme sahip olan müze faaliyetlerinin seyri makalenin sorunsalı doğrultusunda irdelenecektir.

1. Tarihsel ve Teorik Bakış

Tarihsel olarak farklı devlet ve imparatorlukların egemenliği altında kalan günümüz Tuva Cumhuriyeti siyasi olarak görece bir coğrafi bütünlüğe ilk olarak Oran-Hay adı altında Jungar Han zamanında ulaşmıştır (Vailenko, 2013, s. 134). 1758 yılında Uranhay'ın Mançu-Çin yönetimi altına girmesi ile birlikte idari kurumlarının da inşa edildiği siyasi bir coğrafya olmuştur. Bu siyasi yapılanma ile birlikte Uranhay Mançu-Çin İmparatorluğu'nun egemenliği içerisinde kuzey batı Moğolistan ile beraber geniş bir idari yapının parçası hâline gelmiştir. Uranhay kuzeybatı Moğolistan ile bir idari yapı hâline gelirken aynı zamanda Uranhay'ın içerisi de o güne kadar fiziki coğrafyada görülmeyen bir siyasi yapılanma ile karşı karşıya kalmıştır. Bu idari yapılanmaya daha yakından bakıldığında zaman Uranhay temelde dokuz idari kojun'a ayrılırken, bu *kojun*'lar da kendi içerisinde *sumon* olarak adlandırılan üç veya dört alt idari yapıya ayrılmaktadır. *Sumon*'ları içerisinde ise daha küçük alt birimler olan *arban*'lar bulunmaktadır (Moskalenko, 2004, ss. 24-26; Monguş, 2010, s. 49).

Bu idari yapılanma içerisinde yaşayan halk görece-yerleşik hayata geçilmeye Mançu-Çin İmparatorluğu yöneticilerince zorlanmıştır.

Sonuç olarak, görece yerleşik hayata geçiş (grupların idari sınırlar içerisinde bulunma zorunluluğu) aynı zamanda daha önceleri fiziki coğrafyayı farklı şekilde

algılayan farklı soy gruplarını hatta farklı dil gruplarına ait soy gruplarını da bir arada yaşamaya zorlamıştır. Bu idari yapılanmanın gerek sosyal hayat gerekse aidiyet üzerine etkisi ise *Törel* olarak adlandırılan farklı grupların bir arada yaşadıkları toprak temelinde bir soy anlayışı geliştirmelerine yol açarak bölgenin etnik olarak bütünleşmesine yardımcı olmuştur (Serdobov, 1971, ss. 178, 188, 190; Mannay-ool, 2004, s. 121; Moskalenko, 2004, s. 24).

İdari yapılara ayrılan Uranhay bölgesi 1911 yılına kadar Mançu-Çin İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmıştır. 1911 yılı içerisinde Çin İmparatorluğu içerisinde ortaya çıkan Sinhay devrimi neticesinde Mançu-Çin İmparatorluğu kargaşa ortamına düşmüş ve akabinde gerek Moğolistan'daki gerekse Uranhay'daki Çin karşıtı isyanlar sonucu her iki bölge de Çin'den bağımsızlığını almıştır.

1911 ile 1921 yılları arasında ise Uranhay'da politik bir belirsizlik hüküm sürmüştür. Bu süreç içerisinde Uranhay'ın Moğolistan veya Rusya İmparatorluğuna dâhil olması konusu bölgede tartışmalara yol açmıştır. Sonuç olarak 1914 yılında Uranhay gönüllü olarak Rus İmparatorluğu'nun himayesini kabul ederken, 1917 devrimi ve hemen arkasından patlak veren iç savaş Rusya İmparatorluk sınırlarını ve çevre bölgeleri sarmıştır. Bu süreç içerisinde Uranhay bölgesi yeniden politik belirsizlik süreci içerisine girmiş olsa da 1921 yılında Uranhay Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti adı ile bağımsızlığını ilan etmiştir.

Her ne kadar günümüz Tuva Cumhuriyeti 1921 yılında bağımsızlığına kavuşmuş olsa da ulusal bütünleşme ve ulusal aidiyet konusu 1921 sonrasına kadar sorunlu bir hâlde devam etmiştir. Özellikle 1914 öncesi Toju ve Salçak *kojun*larının Moğolistan ile birleşme kararı ile kuzey *kojun*larının Rus İmparatorluğu ile birleşme kararı çatışırken, bu çatışma 1921 sonrası bölgede çıkan isyanlarda kendini çok daha ağır hissettirmiştir. Bu dönem içerisinde bölgede çıkan isyanlarda kullanılan sloganlar ve beraberinde millî bütünlüğün karşısında dinî bir aidiyetin önderliğinde Moğolistan ile birleşme istekleri o zamana kadar ulusal aidiyetin oluşması ve aidiyet konusundaki öncelik hakkında sorunları da karşımıza çıkarmaktadır (Baiyr-ool, 2014, ss. 22-23; Vasilenko, 2013, s. 141).

Toplum ve aidiyet kavramlarına daha yakından bakıldığında toplumların da kişiler gibi farklı aidiyetlerinin bulduklarını görmekteyiz. Bunlar etnik, sub-etnik, bölgesel veya dinî aidiyetler olabildiği gibi bölge üzerinde kan bağı üzerinden örgütlenmiş soy grupları da olabilmektedir. Özellikle Tuva örneğinde millî cumhuriyet öncesi ve sonrasında soy ve dinî aidiyetlerin karşımıza görece güçlü bir şekilde çıktığını görmekteyiz. Bu aidiyetlerin herhangi birinin diğerlerinin önüne geçmesi ise sosyal yapıya bağlı olarak değişebilmektedir.

Ulusal aidiyetler etnik aidiyetlerden farklı olarak siyasi plan ve programlama gerektirmekte olup bu süreç Appadurai tarafından inşa edilmiş özcülük (İng. *Constructed primordialism*) olarak da tanımlanmaktadır (Appadurai, 2003, s. 28).

Modern ulus devletlerin amaçları egemenlik alanları içerisindeki nüfusu bütünleştirirken ulusal aidiyetin ve kimliğin diğer kimlikler veya aidiyetlerin önüne geçmesini amaçlamaktadır.

E. Gellner (2006) modern ulus olgusuna bir devletin sınırları içerisinde toplumun kültürel bir birlik içerisinde birleşmesi olarak yaklaşmıştır. E. Gellner'e göre ulus devlet ortak kültür ve politik birliğin bir aracı iken, modern uluslar ise sosyal bir olgu olarak bütün vatandaşların modern devlet tarafından inşa edilen yüksek kültür çerçevesinde bütünleşmesi olarak görülmektedir.

E. Gellner'e göre Orta Çağ feodal toplumundan endüstri toplumuna geçiş süreci aynı zamanda toplumdaki sosyokültürel yapıda derin değişimlere yol açmıştır. Bu değişim süreci içerisinde devlet üretim sürecini güçlendirmek ve iş gücündeki sürekliliği sağlayabilmek amacı ile modern eğitim metotları ile egemenlikleri altındaki nüfusa ulaşmaktadır (Gellner, 2006, ss. 8-51).

Devletin yürütmüş olduğu standardize edilmiş dil politikaları yine eğitim yolu ile standardize edilen kültür politikaları ile desteklenmektedir. Bu olgu aynı zamanda modern ulusal kimlikleri ve ulusal aidiyetleri de beraberinde getirmiştir. Tarihsel olarak bu yapılanma feodal döneme mahsus birbirinden görece kopuk ve izole grupları bir araya getirerek toplumsal bütünleşme sonucu ulusal aidiyet ve kimliklerin diğer aidiyetlerin önüne geçmesine yol açmıştır (Gellner, 2006, ss. 8-51).

Diğer taraftan gerek konumuz olan 1921 yılı sonrası Tuva'da gerekse Sovyetler Birliğinin ideolojik olarak etkin olduğu bütün coğrafyada ulusal sınırlar, aidiyetler ve kimlikler yukarıda bahsi geçen süreçten daha karmaşık olarak Sovyet ideolojisinin içinde bulunduğu sosyal sorunları aşmak için şekillendirdiği bir sosyal-tarihsel süreç içerisinde geçmiştir.

Sovyetler Birliği'nin devrim sonrasında sosyolojik olarak içerisinde bulunduğu açmaz Sovyet egemenliği altındaki topraklardaki farklı etnik gruplar arasındaki tarihsel gelişim süreçleri içerisindeki farklılıklardır. Bu sosyolojik farklılık klasik Marksist anlayışın kapitalizmden sosyalizme işçi devrimi ile geçişi öngörüsünün önünü kapamakta idi. Doğal olarak bu sorun Sovyetler Birliği'ni kendi geçiş formülünü bulmaya zorlamıştır.

Millet olgusunu enternasyonalist bir çerçeve içerisinde ele alan Sovyetler Birliği milliyetler politikasını gerek Tuva da gerekse diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde form olarak milli, içerik olarak sosyalist temeller üzerine inşa etmiştir.

Milliyetler sorununu "ulusal sorun" adı altında çözüme yoluna giden Sovyet iktidarı endüstrileşme, üretimde kolektivizasyon ve kültür devrimi gibi olguları bir araya getirildiği ara bir formül ile çözmeye çalışmıştır. Bu düşünceden yola çıkan Sovyet iktidarı önce her bir etnik grubun ekonomik, kültürel ve sosyal problemlerini sosyalist yöntemler ile çözerek milletleşmesini daha sonra da

sosyal ve kültürel olarak birbirleri ile eşit hâle gelen milletlerin sosyalizm çatısı altında birleşeceği varsayımında bulunmuştur (Bromley, 1987, s. 146; Bromley, 2008, s. 340).

Bu fikir doğrultusunda millî cumhuriyetlerin, otonom veya muhtar bölgelerin kurulma süreci başlamıştır. Kurulan etnik temelli millî cumhuriyetler içerisinde milletler sosyalist prensipler içerisinde kendi sosyal, ekonomik ve kültürel seviyelerini geliştireceklerdir. Tarihsel olarak gelişmişlik seviyeleri eşit, etnik, ekonomik, kültürel, dinî ve sınıfsal ayrılıkları aşmış milletlerin işçilerinin sosyalizm etrafında birleşeceği öngörüsü millî ve enternasyonal olmak üzere iki zıt olguyu Sovyet milliyetler politikası içerisinde birleştirmiştir (Bromley, 1987, s. 146; Bromley, 2008, s. 340). Yani sosyalizm temelinde inşa edilen “sosyalist-milliyetlerin” işçileri diğer “sosyalist-milliyetlerin” işçileri ile birleşecekleri için Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde millet olgusu komünist topluma geçiş süreci içerisinde rol alan geçici bir olgu olarak görülmektedir.

Milliyetler politikasının pekiştirilmesi amacı kapsamında -Yerleşme (*Korenizatsiya*)- siyasetleri farklı cumhuriyetler içerisinde uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle 1934-1935 yıllarına gelindiğinde her bir cumhuriyette yerli kadroların (*nemanclatura*) yetiştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu politika çerçevesinde yetişen millî elitlerin birinci görevi kendi cumhuriyetlerinde sosyal koşullara göre sosyalizmi uyarlamaktır (Harunov, 2009, s. 274). Dolayısı ile böyle bir politikayı hayata geçirip istenilen sosyalist içerikli millî insan tipini ortaya çıkarmak sosyalist olan devletin üst kültürü ile millî üst kültürün bütünleştirilmesini gerektirmektedir. Bu plan çerçevesinde ilk başta millî yazı dilleri inşa edilirken akabinde bu politika eğitim, basın-yayın, müzeler ve millî folklorun inşası adımları ile de temellendirilmiştir. Böylelikle etnik kültürün sosyalist fikirler doğrultusunda tekrardan ele alınıp işlenmesi ile birlikte yerli nüfusun Sovyet Devleti'ne entegrasyonunun sağlanması amaçlanmıştır (Harunov, 2009, s. 276).

1920 sonrası Tuva özelinde konuya bakıldığı zaman Buyan-Badırgı'nın da içerisinde bulunduğu Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin temel probleminin yeni bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetin kendi kaderini tayin sorusu olduğu görülmektedir. Bu sorunun aşılmasında ise cumhuriyetin içerisinde bulunduğu koşullar çerçevesinde Sovyetler Birliği'nden alınan ekonomik, sosyal ve kültürel yardım ile mümkün olacağı kanaati hâkimdir (Harunov, 2009, s. 277). Bu kanaat ise beraberinde Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmesine yol açmıştır.

İleriki bölümlerde politik bir olgu olarak modern uluslar, modern devletler tarafından standardize edilmiş bir eğitim sisteminin başı çektiği politik bir program ile yüksek kültür çerçevesinde inşa edilmişlerdir argümanı göz ardı edilmeden Tuva örneğinde inşa edilen bu yüksek kültürün aynı zamanda sosyalist

üst kültür ile nasıl iç içe bütünleştiğini eğitim, basın-yayın ve müzecilik alanlarında detaylı olarak inceleyeceğiz.

2. Tuva'da Yazı Dilinin İnşası ve Eğitim Faaliyetleri İçerisinde Sovyetler Birliğinin Rolü

Türk eğitim bilimci Prof. Dr. Selahattin Ertürk, eğitim alanında yapmış olduğu çalışmaların sonucunda, eğitimin amacını “insanın davranışında kasıtlı olarak istendik davranışlar kazandırma” olarak tanımlamaktadır (Ertürk, 1986, s. 1). Ertürk'ün tanımından yola çıkarak ulusal birliğe yönelik bir eğitim sistemi ile ulusal aidiyetlerin ön planda olduğu bir toplum da inşa edilebilir.

1921 yılında modern bir ulus devlet kuran genç Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin uygulamış olduğu eğitim ve kültür politikaları ile amaçlanan ulusal aidiyetin güçlendirilip ulusal kimliği diğer aidiyetler arasında birinci plana yükseltmek olmuştur. Bu çerçevede Tuva'da gerek eğitim gerekse eğitime bağlı olarak diğer projelerin tatbik edilebilmesi için ilk adım yazı dilinin inşası meselesidir. Yazı dilinin inşası aynı zamanda Tuva'nın geçirmiş olduğu tarihsel süreç içerisinde kendisi için yapmış olduğu bir seçim anlamına da gelmektedir.

Tarihsel olarak ele alındığında günümüz Tuva Cumhuriyeti sınırları farklı devletlerin yönetimleri altında kaldığı gibi aynı zamanda başta Türk dili olmak üzere Samoyed, Moğol ve Tibet dilleri gibi farklı dillerin etkisi altında da kalmıştır. Aynı şekilde bölgede yine farklı alfabelerin kullanıldığı da tarihsel veriler tarafından kanıtlanmaktadır.

Özellikle Moğol dili, 1921 bağımsızlık öncesi dönemde Tuva'da gerek bürokrasi gerekse güncel yaşamda etkisini arttırmıştır. 1930'lu yıllara kadar resmî evraklarda kullanılan dilin Moğolca olması Uranhay bölgesinin Çin İmparatorluğu'na girmesi ve akabinde ilk üç *Ambin-Noyon*'un da etnik olarak Moğol Noyanlardan seçilmesi pratik ve idari olarak Moğolcanın bölgeye nüfuzunu kolaylaştırmıştır.

İ.V. Otroşenko'nun (2015) B. Ya. Vladimirtsov (1989), Adrianvo (2007), Oşukov (2007), Maslov (1933), Tatarintsev (1975), Maslov (1933), Tatarintsev (1976), Kuular (2012), Ulanova (1988) gibi tarihçilerin çalışmalarına referans vererek Moğol dilinin Uranhay'da hem bürokratik hem de edebî ve güncel yaşamda etkili olduğunu belirtmektedir. Özellikle, Mançu-Çin hâkimiyeti sırasında bölgede Budizm'in devlet dini olarak ilan edilmesi ile birlikte bürokraside ve Budist tapınaklarında kurulan eğitim merkezlerinde Tibet dilinin yanında eski Moğol alfabesinin de kullanıldığını görmekteyiz (*İstoriya Tuvi*, Cilt I, 2001, s. 261). Öyle ki 1930 yılına kadar Tuva eliti ve bürokratik sınıf Moğol diline hâkim olduğu gibi yine Moğolca gazete okumaya devam etmişlerdir. Yine 1930'lu yıllara kadar Tuva'lı Lamalar Batı Moğolistan'daki ve Halha'daki manastırlarda eğitim almaktaydılar. Benzer şekilde Tuva yönetiminin üst düzey

yetkilileri de çocuklarını ileride devlet yönetiminde yer alabilmeleri amacı ile Moğolistan'daki okullara yollamaktaydılar (Otroşenko, 2015, s. 17).

Dolayısı ile Moğol kültürü ve dünyası ile olan bu güçlü etkileşim sonucunda Tuva edebiyatı Moğol dilinde doğmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Tuva edebiyatı ve 1911 yılından sonraki yıllıklar Moğolca yazılırken aynı şekilde 1930'lu yıllara kadar yine Moğol dilinde yazılmaya devam edilmiştir (Otroşenko, 2015, s. 17).

Diğer taraftan Moğol dilinin toplumun önemli bir kısmı tarafından da kullanıldığı tespit edilmiştir. 1930'lu yıllara kadar gerek Tuvalar gerekse Moğollar birbirlerinin bölgelerine gitmekte ve ticaret ilişkilerini sürdürmekteydiler. Bunun yanında Tuva nüfusunun bir kısmı da Moğol topraklarına yıllık olarak göç etmekteydiler. Özellikle Tannu-Ula ve Kosol Gölü gibi Moğol dünyası ile etkileşimin güçlü olduğu bölgelerde yaşayan Tuvalıların iki dilli oldukları belirtilmektedir. Güney bölgeleri olan Ovyur, Mongun-Tayga ve Erzin bölgelerinde Tuva dili önemli derecede Moğol dilinden kelime almanın yanında Moğolcanın fonetik sisteminden de etkilenmiştir. Diğer taraftan, Tepe-Hol ve Erzin bölgelerinde Moğol dili iyi bir şekilde kullanılırken, Tuva dilinin kullanımı ise yeterli değildir. Evde Moğol dilinin kullanıldığı bu bölgelerde sonuç olarak okul öncesi çocukların Tuva dilini bilmedikleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde Tere-Hol bölgesinde yaşayan Kırgızlar iyi Moğol dili konuşurlarken Tuva dilini zayıf konuşmaktadırlar. Kırgızların doğu grubu, ana dil olarak Moğolca'yı öğrenmiş ve Tuva dilini hiç konuşmamaktadırlar. Kırgızların dışında da Tuva'nın güney bölgeleri için bu tespit geçerliliğini korumaktadır. Tuva'nın güney doğusunda yaşayan nüfus aktif olarak Moğol dili kullanırken Tuva dilini bilmemektedir. Moğol dilini aktif olarak kullanan Soyan, İrgit, Çoodu ve Kırgız soy gruplarının komşu Moğol soy grupları ile karışmış oldukları görülmektedir (Otroşenko, 2015, ss. 18). Sonuç olarak, özellikle cumhuriyet ve dil devrimi öncesinde günümüz Tuva Cumhuriyeti'nin içerisinde farklı dillerin konuşulduğu görülmektedir. Fakat Moğol ve Türk dilleri ikilemi dışında Tuva'da konuşulan Türk dili¹ de farklı ağızlardan meydana gelmiş olup bölgelere göre farklılık göstermektedir.

¹ J.K. Chambers ve P. Trudgill diyalekt coğrafya alanında yapmış oldukları çalışma çerçevesinde dil olgusunu karşılıklı olarak anlaşılabilen lehçelerin tümü şeklinde tanımlamışlardır (Chambers ve Trudgill, 2004, s. 3). Bağımsızlık öncesinde Uranhay bölgesini de içerisine alan Altay-Sayan coğrafyasında Türk dilinin farklı lehçeleri ve ağızları konuşulmaktaydı. Dolayısı ile bu döneme kadar dil olgusunun diyalekt coğrafya disiplini çerçevesinde Türk dili, lehçe ve ağızları şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bu yüzden yukarıda Tuva dili yerine Türk dili ifadesini kullandık. Fakat Tuva dili 1921 Tuva Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra siyasi olarak Tuva kimliğinin bir sembolü olarak Türk dilinin bir lehçesi üzerine inşa edilmiş yazı dili olup hukuksal statüye sahiptir. Dolayısıyla bu dönem ile birlikte dil olgusunun

Günümüz Tuva dilinin ağızları incelendiği zaman farklı bilim adamları bölgedeki ağızları farklı şekillerde sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalardan Ş. Ç. Sat'ın sınıflandırması Merkez ağızı: Çöön-Hemçik, Övür, Ulug-Hem rayonları ile Bey-Hem ve Tandı rayonlarının bir kısmıdır. Kuzey doğu ağızları: Tocu ve Tere-Höl'ün bir kısmını kapsamaktadır. Güney doğu ağızları: Tandı'nın bir kısmı, Erzin, Tes-Hem. Batı ağızları: Bay-Tayga, Möngün Tayga ve Barın-Hemçik'in bazı kısımları. Bunların dışında da iki farklı geçiş ağızı bulunmaktadır. Bunlar: Kaa-Hem ve Tere-Höl ağızlarıdır (Yılmaz, 2010, ss. 180). Diğer taraftan yine Tuva ağızları 1963 yılında A.A. Pal'mbah tarafından şu şekilde tasnif edilmiştir. Orta Tuva ağızları: Çöön-Kemçik, Çaa-Höl. Batı ağızları: Barun-Kemçik, ÇBay-Tayga. Doğu ağızları: Kaa-Hem, Tes-Hem (Yılmaz 2010, s. 179).

Sonuç olarak, bağımsızlık sonrası dönemde Tuva'da güncel hayatta Türk dilinin bölgedeki farklı lehçelerinin yanında güneyde Moğol dili konuşulurken eski Moğol dili ise devlet dili görevini görmekteydi (Opep-ool, 1990, s. 5). Dil alanındaki bu farklılaşma ise ortak ulusal yüksek kültürün kurulmasının önündeki en büyük engellerden biri idi.

Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yeni kurulan modern cumhuriyetin insan tipinin ortaya çıkarılması modern cumhuriyetin diğer kurum ve kuruluşlarının inşası ile paralel gelişen bir olgu olmuştur. Her ne kadar henüz Tuva'da yazı dili inşa edilmemiş olsa da cumhuriyet eliti eğitimin bütün nüfusa yayılması için çalışmalara başlanmıştır.

Bu kapsamda Tuva Halk Cumhuriyet Partisi (TNRP) Merkez Komite 11 Ekim 1923 tarihinde parti kararı ile halk eğitiminin geliştirilmesi kapsamında bütün *kojun*larda bulunan gençlerin okuma yazma öğrenmesine karar vermiştir. Yine TNRP Merkez Komitesi 29-31 Aralık 1924 tarihinde kadın, erkek, yaşlı veya çocuk ayırt edilmeksizin bütün Arat nüfusunun Moğol dilinde eğitimden geçmesini onaylamıştır. Bu kararın devamında da 1925 yılı Mart ayında Halk Eğitim Şubesi kurulmuştur (Kharunova, 2011, s. 82). Yukarıda alınan karardan da anlaşılacağı üzere eğitim Moğol dilinde bile olsa zaman kaybetmeden eğitim kurumlarını hızla kurup eğitimin bütün nüfusa yayılması ulusal kimliğin geliştirilmesi açısından son derece önemli bir konuydu.

İlerleyen süreç içerisinde yazı dili ve alfabe alanında da çalışmalara hızla başlanmıştır. Yazı dilinin inşası alanındaki çalışmalara bakıldığında yazı dilinin temel lehçesinin seçiminde farklı tercihlerin yapıldığı karşımıza çıkmaktadır. Tuva yazı dilinin temel lehçesi ilk olarak Dzun-hemçik lehçesi olarak seçilmiştir. Fakat daha sonra bu lehçenin yazı dili için uygun olmadığı anlaşıldıktan sonra coğrafi olarak görece daha geniş bir alanda etkili olan hem de farklı bölgelerdeki lehçelere görece daha yakın olan merkez diyalekt, yazı dilinin temeli olarak

artık siyaset bilimi veya sosyoloji gibi bilim dallarının da araştırma nesnesi hâline geldiğini düşünmekteyiz.

seçilmiştir (Baskakov, 1969, s. 172). Böylece yeni kurulan Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin siyasi varlığını simgeleyen bir olgu olarak ulusal "Tuva dili" yazı dili formunda inşa edilmiştir.

Diğer taraftan 1925 yılında dördüncü *TNRP* toplantısında millî alfabenin seçiminin gerekliliği üzerinde tartışmalar başlamıştır (Monguş, 1970, s. 163). Alfabe seçimindeki süreç esnasında ortaya atılan tezler de daha önce üzerinde durduğumuz millî yüksek kültürün inşası ve bu inşanın gelişimi karşındaki eğilimleri yansıtmaktadır. Alfabe seçimi için ortaya atılan öneriler başlıca üç farklı alfabe üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu önerilerden ilki tarihsel, kültürel ve idari geçmişe referans verilerek Tuva'nın Moğol-Tibet kültür eksenini içerisindeki yerini yazı dilinde sembolleştiren Eski-Moğol alfabesinin kabul edilmesi yönünde idi (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 263). Bir diğer proje ise Bryuhanov Sotpa ve R. Buzıkaev tarafından ileri sürülen Çarlık dönemi Hristiyan misyonerlerince Hakaslar ve Altaylar için geliştirilen Kiril alfabesidir. Bu öneride Çarlık Rusyasının sömürge sisteminin bir aracı olarak kabul edilebilecek bir olgu olarak millî yüksek kültürün inşası aksine bir öneri idi (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 263). Üçüncü alternatif ise Latin alfabesi idi. Latin alfabesi önerisi de kendi içerisinde iki farklı yönde gelişmiştir. Bunlardan birincisi Ye.V. Polivanova ve N.N. Poppe'nın desteklediği yeni Türk alfabesidir. Bu alfabenin kullanımı Tuva'da yüksek millî kültürün inşasının ötesinde bütün Türk lehçelerini bir arada toplayabilecek bir alfabe olması yönünden önemlidir (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 263). Diğer taraftan M. Lopsan-Çimit başkanlığında yürütülen ikinci bir grup ise Alman alfabesinin Tuva alfabesi olarak seçilmesini talep etmekteydi (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 263).

Yapılan tartışmalar sonucunda 1930 yılında Yeni Türk Alfabesinin Tuva yazı dilinin alfabesi olması kararlaştırılmıştır (Monguş, 1967, s. 97). Fakat bu durum uzun süremeyecek daha sonraki yıllarda Tuva Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği ile siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan yakınlaşması sonucunda 1943 yılında Kiril alfabesine geçilecektir. Kiril alfabesine geçiş ise form olarak millî olan Tuva Cumhuriyeti'nin sosyalist içeriğini sembolize etmenin yanında aynı zamanda diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile alfabe bazında birlikteliğini sembolize eden bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Yazı dilinin geliştirilmesine paralel olarak Tuva Cumhuriyeti yönetimi yeni eğitim sisteminin kurulmasına da başlamıştır. Her ne kadar yeni kurulan devlet kendi öz değerlerini yitirmeden modernleşmeyi hedef almış olsa da gerek uluslararası konjonktürün zorlamaları, gerekse modern ulus devletinin kurumlarının kurulması esnasında Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmiştir. Bu etki kendini pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da göstermektedir. Dolayısı ile Tuva'da eğitim sistemi de sosyalist içerikli bir eğitimin egemen olduğu bir yapıya bürünmüştür.

1927 yılı Ağustos’unda düzenlenen *TNRP*’nin 7. toplantısında parti programının kabulü ile birlikte parti programına Tuva kültürünün geliştirilmesi konusunda da bir bölüm eklenmiştir. Bu bölüm kapsamında on sekiz yaşından küçük bütün çocukların cinsiyet farkı gözetmeksizin eğitim almaları ve ileriki yıllarda da bilim ve kültür alanında kendilerini geliştirebilmelerinin kararı alınmıştır. Diğer taraftan, on sekiz yaş üzerindeki bireylerin de okuma yazma öğrenmeleri amacı ile çeşitli okuma odaları, kulüpler, kütüphaneler ve kızıl yurt adı verilen okuma mekânları da topluma kazandırılmıştır (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, ss. 304-306, Kharunova, 2011, s. 82).

Bu gibi kurumların ötesinde okuma yazmanın Tuva toplumu içerisinde geniş kitlelere yaygınlaştırılabilmesi için kuşkusuz planlı eğitim yapan modern okullara ihtiyaç vardı.

1929 yılına gelindiğinde *TNRP*’nin okul sistemi ve eğitim kadrosunun yetiştirilmesi meselesi tartışılırken eski düzenden kalan Lamaların gözetiminde sürdürülen Manastır okullarının yerine yeni modern okul sistemine geçişin gerekliliği savunulmuştur (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, ss. 177-178).

Tuva’nın konargöçer yaşam tarzı da göz önünde bulundurularak üç farklı okul tipi geliştirilmiştir. Bunlar sırası ile yatılı okullar, yaz okulları ve gezici okullardır.

Bu yatılı okullarda Tuvalı Aratlar’ın çocukları bütün eğitim öğretim yılı boyunca yatılı olarak eğitimlerine devam edebilmekteydiler. *Kojunlar*’da ve *sumon*larda projelendirilen bu okullardan ilki 1929 yılında Çoon-Hemçik’te açılmıştır (Kharunova, 2011, s. 82). *Sumon* yatılı okullarında ilk yıllarda sadece 1. sınıf var iken, 1939-40 öğretim yılında ikinci sınıflar da açılmıştır (Kharunova, 2011, s. 83). Diğer taraftan *Kojunlar*’da bulunan yatılı okullarda dördüncü sınıfa kadar eğitim verilmekteydi. *Sumon*’larda iki yıllık eğitimlerini tamamlayan öğrenciler eğitimlerine *Kojunlar*’daki yatılı okullarda devam ederek dört yıllık eğitimi tamamlayabilmekteydiler (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 276).

Yatılı okulların dışında konargöçer ailelerin çocukları için geliştirilmiş “Konargöçer” yaz okulları da mevcuttu. 1934-1939 arası hizmet veren bu okullar özellikle konargöçer ailelerin çocukları için geliştirilmiş okullar olup yaz aylarında hizmet vermekteydiler (Kharunova, 2011, s. 83). 1937 yılına gelindiğinde yaz okulu sayısı 42 olup toplam 1640 öğrenciye eğitim vermekteydi.

Diğer taraftan 1930-1931 yılları arasında yatılı okulların sayısı 7 iken bu tarihler arasında 8 ila 12 yaş grubu çocuk sayısının sadece yüzde yedisine ulaşabilmekteydi. 1943-1944 yıllarına geldiğinde okul sayısı 84’e yükselirken, bu okullarda eğitim gören 8 ila 12 yaş arası öğrenci sayısı ise toplam nüfusun yüzde 55,4’üne ulaşmıştır (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 276).

Bu okulların yanında 1940-41 öğretim yılında ilk kez 7 yıllık eğitim veren okullar başkent Kızıl, Şagonre, Çadan ve Kızıl-Majalıke'de açılmıştır (Kharunova, 2011, s. 83).

1944-45 öğretim yılına gelindiğinde Tuva'da mevcut okul sayısı 122'ye ulaşmıştır. Bu okullardan 11'i şehirlerde bulunurken, 111 okul ise kırsal bölgelerde hizmet vermekteydi. Diğer taraftan Tuva'da 122 okulda eğitim gören öğrenci sayısı ise 9209 idi (Kharunova, 2011, s. 84). Bu gelişmelerin yanında Tuva'da açılan Sovyet okullarının da Tuva'daki millî okulların eğitim programları üzerinde etkisi olmuştur (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 181).

1920-1930'lu yıllarda Tuva'da gerek eğitim sisteminde görev alacak gerekse devletin diğer kurumlarında görev yapacak eğitimli kadro sıkıntısı da yaşanmakta idi.

Modern okul sisteminin kurulması ile birlikte bu okullarda eğitim verecek öğretmen kadrosunun yetiştirilmesi sorunu ön plana çıkmıştır. Bu sorunun aşılması için ilk yıllarda iki farklı pedagojik kurum ile çözüm yolu aranmıştır. Bu kurumlardan birincisi aylık eğitim veren eğitim kurumları diğeri ise yıllık eğitim veren pedagojik kurumlardır. Fakat bu kurumlar yeterli olmadıkları gibi yeterli düzeyde kalifiye eğitici de yetiştirememekteydiler. Bu sorunun aşılmasında 1939 yılından itibaren başkent Kızıl'da pedagoji birimi kurulmuştur. Diğer taraftan Sovyetler Birliği de eğitici kadrosunun yetiştirilmesinde yardım etmiştir. Bu çerçevede Tuva'dan 1925 ile 1940 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Moskova, İrkutsk, Ulan-Ude gibi farklı eğitim merkezlerine öğrenci yollanmış ve bu okullarda öğrenciler eğitimi için eğitim almışlardır.

Eğitimin dışında teknik alanlarda da Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin süratle kendi kadrolarını yetiştirmeye ihtiyacı vardı. Bu konuda Salçak Toka 4 Ekim 1933 tarihinde yapmış olduğu konuşmada Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin millî kadroları ile geliştirdiği bağımsız üretim gücünün gerekliliğinin altını çizmektedir (Harunov, 2009, s. 278). Gerekli olan kadro eksiği bu dönem içerisinde Sovyetler Birliği'nden gelen uzmanların devletin çeşitli kurumlarında istihdam edilmesi yolu ile giderilmekteydi. Bu sıkıntı 1935 yılında *TNRP* Meclis Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı Danzan-ool tarafından dile getirilmiştir. Danzan-ool, Tuva'daki yerli kadro sıkıntısının giderilmesi maksadı ile bütün kurumlarda Rusların ikame edildiklerini söylerken yeni yönetimin Sovyetler Birliği'nin kolonisi hâline geldiğini iddia etmektedir (Harunov, 2009, s. 279). Tuva'daki devlet kadrolarının tekrar Tuvalılar tarafından doldurulması süreci ise yine ulusal dil ve eğitim alanında atılan adımlar ile çözülmüştür. Bu kapsamda 1934-1935 yıllarından itibaren resmî yazışmaların dili süratle Tuva diline çevrilmiştir. Bunun yanında atılan bir başka önemli adım ise Tuvalı Aratların eğitim ve kültür seviyelerinin yükseltilmesidir (Harunov, 2009, ss. 283-284).

Devlet kurumlarına yerli kadrolar yerleştirilirken, aynı zamanda bu kadroların teknik alanda gerekli eğitimi alabilmeleri için başta Sovyetler Birliği'nin ve diğer sosyalist ülkelerin imkânlarından yararlanılmıştır.

Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmalar kapsamında 1925 yılında Tuva'dan iki grup öğrenci yurt dışına eğitim amacı ile gönderilmiştir. Bu gruplardan on kişilik ilk grup Moskova'da Komünist Üniversitesi Doğunun Emekçileri üniversitesinde eğitim alırken, diğer on yedi kişilik grup ise Moğolistan'ın başkenti Ulan-Bator'da bulunan parti okuluna giderek burada eğitim almaya başlamışlardır. İlerleyen süreç içerisinde bu merkezlerin dışında Hakasya, Altay (Oyrat) ve Buryat Cumhuriyetleri de Tuva'dan eğitim almak için gelen öğrenciler için önemli merkezler hâline gelmiştir. Sovyetler Birliği Tuva'dan öğrenci alımının yanında Tuva'ya kendi uzmanlarını da yollamıştır. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nden Tuva'ya farklı alanlarda rol alacak mühendis, tekniker, ekonomist ve kalifiye işçi yollandığı gibi maddi ve teknik alanda da yardım gönderilmiştir (Kharunova, 2011, s. 85).

Bu gelişmelerin yanı sıra 1936 yılında Tuva'da parti okullarında farklı alanlarda hizmet vermek üzere “uçebny kombinat”lar kurulmuştur. Bu kurumlar kendi içlerinde sağlık, muhasebe, ticaret, tarım olmak üzere dört bölümden oluşmakta idi. 1944 yılına gelindiğinde parti kombinat'ı Kızıl iki numaralı ortaokulu olarak tekrar düzenlendi. Profesyonel kadrolar yetiştirme amacı ile organize olan bu okulda çilingir, demirci, marangoz olarak yetişecek 90 öğrenciye eğitim vermeye başlanmıştır (Kharunova, 2011, s. 84).

Bu gelişmeler göstermektedir ki her ne kadar bir devlet politikası olarak devlet kurumları yerli kadroların içerisinden seçilmiş olsalar da bu kadrolar kendileri için gerekli teknik eğitimi başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelerin eğitim kurumlarından almaktaydılar. Bu merkezlerde yetişen kadrolar ise teknik mesleki eğitimin yanında ideolojik eğitimden de geçmekteydiler. Sonuç olarak, Tuva'daki devlet kadroları ve eğitim merkezleri partili teknikerler veya profesyoneller tarafından doldurulmaya başlanmıştı. Bu dönüşüm 1944 yılında Tuva'nın Sovyetler Birliği'ne katılması ile en üst noktaya varan bir zihniyet dönüşümünün de önünü açmıştır.

3. Matbuat Alanında Tuva'da Sovyetler Birliği ile Geliştirilen İlişkiler

Tuva'da matbuatın tarihçesine bakıldığında 18. yüzyılın ikinci yarısında Budizm'in resmî din olması ile birlikte dinî yazılar ve çizimler Asya ülkelerinden özellikle de Moğolistan ve Tibet'ten gelmeye başlamıştır. Bu eserlerde epik hikâyeler, tıp, dinî metinler gibi pek çok konu Moğolca ve Tibetçe olarak basılmıştır. Bu eserler Tuva'da özellikle Budist manastırları içerisinde birikmiş bu kurumlarda okul eğitiminin yanında memurlar ve Aratların kullanımına sunulmuştur. Bu eserler yolu ile Tuva, doğu kavimlerinden büyük zenginlik kazanmıştır (Maadyr, 2010, ss. 172-173).

Moğolca ve Tibetçe matbuatın dışında Tuva'da ilk Rusça matbuat 1921 öncesinde 19. yüzyıl ortalarında Uranhay'da Rus köylüleri için açılan okulda eğitim alan öğrencilere ders kitabı olarak sunulmuştur. İlk Rus okulu, Turan ve Uyuk bölgelerinde 1908-1909 yıllarında kurulmuştur. Bunun yanında Ortodoks kilisesinin faaliyetleri bünyesinde de dinî yayınlar yine Tuva'ya ulaşmıştır (Maadyr, 2010, ss. 172-173). 1914 yılında Tuva'nın Rus İmparatorluğu himayesine girmesi ile birlikte Tuva'daki Rus nüfus on bini aşarken Çaa-Hol ve Verhne-Nikol'de yeni okullar açılmıştır. Açılan bu okullara da Rusça yazılmış yeni ders kitapları ve alan yazın (literatür) getirilmiştir. Ayrıca Rusya İmparatorluğu Uranhay'da meteoroloji ve sağlık merkezi de kurmuştur. Bu gelişmeler çerçevesinde de Uranhay'a yine Rusça basılmış zirai ve teknik alanlarda da kitaplar gönderilmiştir (Maadyr, 2010, s. 174).

Uranhay-Tuva'ya Rusça yazılmış kitaplar en çok Sovyetler Birliği döneminde gönderilmiştir. Sovyetler Birliği öncelikle Tuva'da bulunan Rus İşçi Kolonisine (RSTK) götürmüş olduğu hizmetler kapsamında halkın eğitimi amacı ile bölgede yeni okullar (okul öncesi-okul çağı çocukları için farklı okullar), kütüphaneler, inşa etmiştir. Yeni açılan bu okullara Sibiryaya Devrim Komitesi kanalı ile kitaplar yollanmıştır. Öyle ki bu yardım kapsamında 1925 yılına kadar Tuva'da 34 okul açılmış ve bu kurumlardan Tuvalı çocuklar da istifade etmişlerdir (Maadyr, 2010, ss. 175-176).

Sosyalist sisteme geçişte ideolojik önemi olan matbuat 1925 yılında Sovyet-Tuva dostluk anlaşmasının imzalanmasından sonra RSTK bünyesinde yayımlanan *Krasny Pahar (Kızıl Saban)* isimli gazetenin kurumsal desteği ile başlamıştır. 1929 yılına kadar geçen süreçte başkent Kızıl'da matbaa sayısı ikiye ulaşmıştı. Bu matbaalardan birisi Moğolistan'dan Tuva'ya ideolojik yardım kapsamında Moğolca gazete basılması için getirilirken, diğer matbaada da *Krasny Pahar* gazetesi basılmaktaydı (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, ss. 184-185).

Matbuat alanında Tuva ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere bakıldığında özellikle Tüm-Birlik Kültürel Bağlar Cemiyeti (Rus. *Vsesoyuznoye Obşestvo Kul'turnih Svyaz VOKS*) büyük bir rol oynamıştır. İdeolojik olarak ilişkiler kurulan devletler ile kültürel anlaşmalar yapan Sovyetler Birliği *VOSK* çerçevesinde bu ülkelere kitap, sinema, broşür müze, fotoğraf sergisi gibi alanlarda yardım etmektedir. *VOKS*'un temel görevi Sovyetler Birliği ile diğer ülkeler arasındaki kültürel bağların genişletilmesidir. Bu çerçevede gerek *RSTK* gerekse Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti kitap, sinema filmi gibi pek çok alanda yardımı *VOKS* yolu ile almıştır (Maadyr, 2010, s. 177; Maadyr, 2011, ss. 75-76).

Bunun dışında *VOKS* Tuva'ya yapmış olduğu yardımlara Moğol Halk Cumhuriyeti'ni de ekleyerek ülkeler arası eğitim komisyonu oluşturmuştur. 1926 yılında Tuva'da ilk olarak *RSTK* ile ilişkilerini geliştiren *VOKS* aynı zamanda sosyal ve kültürel ilişkilerini Moğolistan ile de geliştirme yolunda belirli bir

mesafe almıştır. Bu çalışmalar sonucunda Moğolistan'da Sovyet okulları açılmıştır. *VOKS* kazanmış olduğu bu deneyimi Tuva'da da tekrarlamıştır. 1926 yılında *RSTK*, *VOKS* yolu ile okul ve kütüphanelerini Sovyet yayınları ile genişletmiştir. 1929 yılına gelindiğinde *VOKS*'un girişimi ile birlikte Sovyet ders kitapları bedava temin edilmeye başlandı (Maadyr, 2010, ss. 178-179).

1932 yılına gelindiğinde *VOKS* kanalı ile Sovyetler Birliği Tuva'daki Rus okullarına düzenli olarak ders kitapları yollamaya başlamıştır. Bu yayınlar içerisinde çocuk kitaplarından Tolstoy ve Puşkin'in kitapları gibi klasik eserlere varıncaya kadar pek çok alanda farklı yaş gruplarına hitap edecek kitaplar vardır.

1927 yılına kadar toplumsal ve kültürel alanda ilişkilerin geliştirilmesi amacı ile *VOKS* ve Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti arasında temaslar kurulmuştur. Bu çerçevede Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti *VOKS*'un idari yapısı içerisinde Uzak Doğu şubesi içerisine alınmıştır (Maadyr, 2010, s. 182). Bununla beraber *VOKS* araştırma ve sağlık alanında da geziler düzenlemenin yanında 1929 yılında Tuva'da devlet müzesinin kurulmasına da yardım etmiştir. İnşa edilen müze içerisinde bilimsel bir kütüphane kurulurken bu kütüphaneye Sovyetler Birliği'nden klasikler, zamanın güncel Sovyet literatürü, arkeoloji, zooloji, botanik, jeoloji, paleontoloji, etnografya, bilimsel ve popüler yayınların yanında fizik, teknik, tıp ve veterinerlik alanlarında da yayınlar yollanmıştır (Maadyr, 2010, ss. 182-183).

1930 yılında Tuva Kültür Bakanlığı hayata geçirilmiştir. Bakanlığın çalışmaları kapsamında kütüphaneler, gezici yurtlar, kızıl köşeler, sinema ve sağlık merkezleri kurulmuştur. Aynı yıl Tuva'da eğitim komitesi oluşturularak bu komite çerçevesinde ülkedeki bilimsel araştırmalar organize edilmeye başlanmıştır. Bilimsel projelerin yanında devlet matbaası, devlet kütüphanesi ve devlet müzesi de eğitim komitesi bünyesine girmiştir. Bütün bu gelişmelerin yanında eğitim komitesi bünyesinde Sovyetler Birliği ve Moğolistan ile kültürel alandaki ilişkilerin geliştirilebileceği kültürel bağlar dairesi kurulmuştur. Bütün bu daireler *VOKS* yolu ile gerekli kitap ve yayınlara eriştiler (Maadyr, 2010, s. 184). Temin edilen kitaplar içerisinde bilimsel ve kültürel kitapların yanında sosyalist sistemin kurulmasında rehber olacak yayınlar da vardı. Eğitim komitesinin almış olduğu bu kitaplar arasında örnek olarak: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve dünya için mücadele, ikinci beş yılda hayvancılık, yeni yükselişte kültür inşası, Lenin eserlerinde devrim yasası gibi kitap ve pek çok broşür bulunmaktaydı. 1931 yılında ise kojunlar ile ilişki içerisinde olan halk kütüphanesi Kızıl'da kuruldu (Maadyr, 2010, ss. 185-186).

Tuva'da matbuatın yanında yine Sovyetler Birliği'nin yardımları ile bir tiyatro kurulmuş; tiyatro ile birlikte rejisör kursu, stüdyo, senaryo, deneysel laboratuvar gibi tiyatroya yardımcı bütün dallar da yine Sovyetler Birliği yardımı ile Tuva'ya getirilmiştir (Maadyr, 2010, s. 187).

1943 yılına gelindiğinde kendine ait matbaası ve kitap satış ofisi olan Tuva yayın birliği de kurulmuş ve çok geçmeden yayın evi uluslararası anlaşmalar ile Sovyet literatürünü basmaya başlamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken *VOKS* da faaliyetlerine devam etmektedir. Örnek vermek gerekirse 1929-1930 yılları arasında Tuva'ya iki ton kitap üç bin ruble karşılığında gönderilmiştir. İlerleyen süreç içerisinde bu sayı dört ton kitaba çıkarken ödenen rakam ise yedi bin rubledir. Özellikle 1940'lı yıllar içerisinde Sovyetler Birliği'nin faşist Almanya'ya karşı İkinci Dünya savaşına girmesi ile birlikte Kızıl'da Rus kitapların basımında büyük artış görülmüştür (Maadyr, 2010, ss. 187-189).

Sonuç olarak Tuva'da Sovyet menşeli yayınlar iki etapta ele alınabilir. Bunlardan ilki 1921-1924 yılları arasında Sovyetler Birliği ile ilişkilerin kurulduğu yıllardır. Bu yıllarda Rusça kitaplar ve broşürler Tuva'da görülmeye başlanmıştır. İkinci etap ise 1925-1944 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde Tuva'da Sovyetler Birliği'nden gelen kitaplar *VOKS* kanalı ile geniş yayılma imkânı bulmuştur (Maadyr, 2010, s. 190).

Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nde, Sovyetler Birliği'nden gelen kitaplar yerel eğitim sisteminin kurulmasında güçlü bir etkiye sahip olurken yine bilimin ve güncel kültürün Sovyetler Birliği' nin ideolojisi yönünde gelişmesine ve güçlenmesine de neden olmuştur (Maadyr, 2010, s. 191).

4. Gazete ve Dergi Alanındaki Faaliyetler

Bağımsızlık sonrası Tuva'da basın yayın alanında yürütülen faaliyetlere bakıldığında bir yandan ulusal kültürel yapının bütünleştirilmesi hedeflenirken aynı zamanda gerek gazetelerin gerekse dergilerin içeriği Sovyet ideolojisinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Pek çok dergi ve gazetede de görüleceği üzere bu yayınlar Tuva insanını ulusal kültürün ötesinde ortak bir Sovyet üst kültürüne bağlamayı hedeflemektedir.

B. Anderson (1995) uluslaşma olgusunu geliştirmiş olduğu hayalî cemaat kavramı ile açıklamaktadır. B. Anderson yazılarında, yazı dillerinin inşasına ve inşa edilen yazı dillerinden oluşturulan matbuatın ulusal aidiyetlerin gelişmesindeki yerine önem vermiştir. B. Anderson'a göre yerel dilde yazılmış matbuatın nüfus içerisinde okunmaya başlanması, yerel lehçelerin ve aidiyetlerin asimilasyonuna neden olmaktadır. Bu süreç içerisinde günlük gazetelere büyük önem veren B. Anderson, güncel çıkan düzenli gazeteler sayesinde daha önce birbirlerini hiç tanımayan bireyler arasında ortak fikirlerin tartışıldığı bir kamuoyu oluştuğunu iddia etmektedir.

Konumuzla bağlantılı olarak Tuva'da gazete ve dergi alanında yapılan çalışmaların, Tuva milli kimliğinin oluşmasında oynadığı rol kadar aynı zamanda Tuva'nın sosyalist bir dünyaya bağlanmasında da ideolojik bir araç olarak son derece önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Bu çerçevede Tuva'da basının

geniş Arat kitlelerinin siyasi eğitimi ve bu kitlelerin Tuva'da sosyalizmin inşasındaki rolü büyük önem taşımaktadır (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 185). Gazete ve dergiler kanalı ile Tuvalılar güncel iç ve dış problemleri sosyalist dünya görüşü ile takip etmektedirler. Bu ise millî şuurun ötesinde sosyalist temellerde enternasyonal bir hayalî cemaat algısının yavaş yavaş topluma hâkim olmasına yol açmıştır.

4.1. Gazete

28 Şubat-1 Mart 1922 tarihleri arasında *Komintern* yeni kurulan Tuva Cumhuriyeti'nde Moğolca bir gazete çıkarılmasının önemli olduğuna değinirken bu konu 18-19 Ağustos 1924 tarihinde üçüncü *TNRP* toplantısında onaylanmış ve 8 Nisan 1925 tarihinde hayata geçirilmiştir. Henüz o tarihlerde yazı dilinin olmaması gazetenin basım aşamasında kullanılması gereken alfabenin seçimi sorununu da beraberinde getirmiştir. Sovyetler *Krasny Pahar* gazetesi redaktörleri Kiril harflerinin kullanımını teklif etmelerine rağmen gazetenin Eski Moğol alfabesinde ve Moğol dilinde çıkarılması kararı alınmıştır. Gazete ilk olarak 1925-1926 yılları arasında *Krasny Pahar* redaktörlerinin yardımları ile çıkarılmıştır. Moğolca yayımlanan bu ilk Tuva gazetesi *Erhe Çölööt Tannu-Tuva* (*Özgür Tuva*) adı ile Ağustos 1925 tarihinde "Tüm Dünyanın Proleterleri Birleşin" başlığı altında 300 adet basılmıştır (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 281, Kan, 2011, ss. 18-32). Çok geniş kitlelere ulaşamayan gazete farklı problemler ile karşı karşıya kalmıştır. 1926 yılında *Komintern*'in de katılımı ile birlikte *TNRP* ve *TRSM* (Tuva Devrimci Gençler Birliği) birlikteliğinde *Tannu-Tuvağiyın Unen* ismi ile gazete yenilenmiştir. Sovyetler Birliği bu dönemde Moğolistan'dan Moğolca basım yapabilecek bir matbaa makinesini Tuva'ya getirtmiş bunun yanında Moskova'dan da tercümanlar yollamıştır (G. Banzarakshev). Bu gelişmelerin sonucunda Moğol dilinde yayın yapan (*Huvisgalt Arat-Devrim Arat, Zoluiuuudın Zorilgo-Gençlerin Görevleri, Huv'sgalt zaluuçid-Gençlerin Devrimi*) adı altında farklı dergiler çıkartılmaya başlanmıştır (Arınçin, 1982, s. 224; Kan, 2011, s. 33).

Tannu-Tuvağiyın Unen gazetesi, Rus işçi kolonisinde çıkan *Krasny Pahar* formatında olup tartışılan konular itibari ile de yine devrim hareketleri hakkında yazılara sahipti (Kan, 2011, s. 34).

Yeni inşa edilen politik sistem için önemli bir araç olan gazete, *aul*'larda topluca okunmaya başlanmıştır. Topluca yapılan bu okumalar her ne kadar ilk yıllarda düzenli olmasa da 1926 yılında anayasal düzlemde "emekçilerin düşüncelerinin ifadesi" kapsamında desteklenmiştir (Kan, 2011, s. 35).

1927-1929 yılları arasında üçüncü sayıdan sonra gazetenin adı *Tuvogiyın Unen* olmuş, içeriği de değiştirilmiştir. Nisan 1929 tarihinde ise tekrar bir isim değişikliği ile gazete *Unen* adı ile Moğolca çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde

gazetede daha fazla Sovyet etkisi hissedilmeye başlanmıştır (Serdobov, 1971, s. 439).

Bu dönem içerisinde *Tuvogiyn Unen* gazetesinin tirajı yaklaşık bin ile iki bin beş yüz adettir. Dönemin önemli isimlerinden M. Sadnom, İ Şagdırjap, M. Buyan-Badırgı da gazetede önemli yazılar yazmışlardır. Gazetenin halka dağıtılma konusunda da posta yolu ile uzak bölgelere ulaşılırken yerel yönetimlerden de yardım alınmıştır (Kan, 2011, s. 35).

Gazete, halkı etkileyebilmek için yerel muhabirler aracılığı ile sayfalarında Aratların fikirlerine yer vermiştir. Bu politika halka inmek onların fikirlerini gazete yolu ile tekrar halka yansıtmak bakımından önemli olsa da aynı zamanda ideolojik bir çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Örnek olarak evlilik, aile içi ilişkiler gibi konular; modern devletin ideolojik bakış açısı ile çakışmaktadır. Bu gibi olgulara örnek vermek gerekirse Sançay Dorji, kız çocuklarının okuma yazma öğrenmesini yazılarında desteklemiş ve kızların toplumsal yaşama girmeleri için gerekli eğitimi almalarının önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde H. Manlay-Bayıra ise Tannu-Tuva Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte halkın yönetimdeki yerine değinirken halkın kendi iktidarını ve partisini kurması gerektiğini yazmıştır (Kan, 2011, s. 36).

Sonuç olarak gazete politik toplumsallaştırmanın önemli bir aracı hâline gelmiş, gazete vasıtası ile halk ve modern devlet arasında bağ kurulmaya çalışılırken, yine gazetelerde satranç, drama, fizik-kültür gibi toplumsallaştırmaya yardımcı olacak konularda da sık sık yazılar çıkmıştır.

Tuvogiyn Unen gazetesinde öne çıkan önemli konulardan bir diğeri ise din konusu ve din kurumunun eleştirilmesidir. 1928'de düzenlenen Budizm ile ilgili bir toplantıda bu konu Tuva toplumunda görece daha çok tartışılan bir konu hâline gelmiştir. Şamanizm ve Budizm halka toplumdaki eski kalıntılar olarak yansıtılırken, şamanlar ve lamalar için şarlatan veya vurguncu (spekûlâtör) gibi benzetmeler yapılmaktadır. Bunun dışında gazetede parti toplantılarına katılmayan Aratlar da eleştirilirken, eski yönetici sınıfın durumları gittikçe kısıtlanmaktaydı (Kan, 2011, s. 39). Her ne kadar gazetede eleştiri yazıları çıksa da 1920'li yıllarda hâlen Budizm ve Şamanizm toplumdaki yerlerini korudukları için gazetelerin yayın politikaları gerek geleneksel normlar gerekse din konusunda görece dikkatli davranmak yönündeydi.

Tuvogiyn Unen gazetesinin tasarımına bakıldığı zaman Buryat ve Moğolistan'da yayımlanan gazeteler ile aynı olduğu görülmektedir.

Yeni kurulan Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nde ideolojik bir araç olarak kullanılan gazetenin Moğolca yayın yapması bu propagandanın geniş halk kitlelerine yayılmasını kısıtlamaktaydı. Bu yüzden ana dilde yazı dilinin inşası sadece millî kültürün gelişmesinde değil aynı zamanda yayın organlarının geniş

halk kitlelerine ulaştırılması ve dolayısı ile propaganda faaliyetlerinin geniş kitlelere ulaştırılması amacı ile de örtüşmekteydi. Yapılan eğitim seferberliği ve toplum içerisinde okuma yazmanın artırılması Aratların gazete ile olan ilişkilerinin de artması yönünden önemli idi.

Harf inkılabının hemen sonrasında Temmuz 1930 tarihinde *Unen* gazetesi Latin harfleri ile yayın yapmaya başlamıştır. Gazetenin ilk sayıları yeni yazı dilinin halka kazandırılmasını amaçlayan ve fertlerin kendi kendilerine yeni yazı dilini öğrenebilmelerini amaçlayan pek çok ders içermekteydi (Kan, 2011, s. 44). Ağustos 1930 tarihine gelindiğinde gazetenin ismi değişmiş ve *Tuva Arattın Şını* olmuştur. Gazetenin birinci ve ikinci sayfaları yeni Tuva yazı dilinde çıkarken gazetenin üçüncü ve dördüncü sayfaları ise Moğolca çıkmaktadır. 4 Mart 1931 tarihinde gazetenin adı *Şın* olarak tekrardan değişmiş ve gazete tamamen Tuva dilinde çıkmaya başlamıştır (Kan, 2011, s. 45; *İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 183; Serdobov, 1971, s. 439).

Bu yeni dönemde gazetenin içeriğine bakıldığı zaman partinin ağırlığı 1920’li yıllara göre daha fazla hissedilmektedir. Bu çerçevede kültür ve ekonomi politikaları, üretimdeki dönüşüm, kooperatifçilik, parti çalışmaları, kültür devrimi, dış ülkeler, edebiyat ve resmî bildirimleri içeren yazılar gazetede ağırlıklarını hissettirmeye başlamıştır (Kan, 2011, s. 45).

Valery Kan’a göre gazetenin bu anlamda iki işlevi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki “gazete toplumda okuryazarlığı arttırmayı amaçlamaktaydı”. Tuvalı Aratların okumayı öğrenmelerini desteklemek amacı ile gazetede şiir, şarkı ve edebî eserlerin yayınına ağırlık verilmiştir. İkinci olarak gazete “kültür devriminin ve politik aydınlanmanın da bir aracı olarak kullanılmaktaydı” (Kan, 2011, s. 48). Özellikle VIII. *TNRP* toplantısı ile gazetenin Tuva’da sosyalizmin inşasında en önemli silah olduğu kararı alınmış ve sosyalist propagandanın bir aracı olarak seçilmiştir (Kan, 2011, s. 49).

Sınıfsal bir bakış açısı ile çıkan gazete artık (*çujdi*) olarak nitelendirilen yabancı sınıfların tasfiyesinde de bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda eski feodaller, lamalar, şamanlar ve kulaklar gibi unsurlar hedef hâline gelmiştir (Kan, 2011, s. 45).

1933 yılına gelindiğinde yeni nesillerin Marksist ve Leninist bir ruh ile yetişmelerini amaçlayan *Revane Şını* adında haftalık yeni bir gazete *TRSM* tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreç içerisinde 1936-1943 yıllarında *Hostug Arat* gazetesi *Küçük Hural* ve *THP* Bakanlar Meclisinin yayın organı olarak çıkartılmaya başlanmıştır (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 184).

Yine 1940 ve 1944 yılları arasında *Kooperas Oruu* (*Kooperatif Yolu*), *Tuvinskiye Goryat*, *Fizkul'tura i Sport* ve *Aratların Lennin Oruu* (*Leninin Yolu*) isimli gazeteler örnek olarak gösterilebilir (Kan, 2011, ss. 60-67).

4.2. Dergi

Tuva'da periyodik olarak çıkan dergiler de millî kimliğin içeriğinin sosyalist değerler ile örülmesinin bir başka yolu olmuştur.

Bu çerçevede Tuva'da Tuva Halk Devrimci Partisi Merkez Komitesi'nin 1922 yılında basım organlarını kurması ile birlikte 1926 yılında *Huviskalt Arat* (*Huviskaalçı Arat-Devrimci Arat*) ve *Zaluudçudiyng Zorilgo* (*Anıyaktar Sorulgaları-Gençlerin Görevi*) ismi ile iki dergi çıkartılmıştır. Henüz Tuva'da yazı dilinin olmaması nedeni ile bu dergiler de Eski Moğol alfabesinde çıkartılmıştır. Bu dergilerin temel görevleri ise ülkedeki temel reformların ideolojik olarak basın yolu ile desteklenmesidir. Bu çerçevede Tuva'daki politik yaşam, proleter devrim, ülkenin iç ve dış durumu gibi konular dergilerin içeriğini oluşturmuştur (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, ss. 283-283; *İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 184; Maadyr, 2009, ss. 138-139). Örnek olarak *Huviskalt Arat* dergisinin içeriğine daha dikkatli bakılırsa dergilerin ideolojik karakteri daha iyi anlaşılacaktır. Bu konular arasında: *TNRP* ve *Resomol*'un sağ kesim ile olan mücadelesinde amaç ve görevleri, parti üyeleri arasındaki tasfiye, parti gazetelerinin ve dergilerinin amaçları ve görevleri, yaşama uygulaması, parti içerisinde eğitim ve aydınlanmanın önemi, merkezî yerel kulüplerin ve kızıl köşelerin kurulması hakkında açıklama, duvar gazetesi (Maadyr, 2009, s. 139) gibi toplumu ideolojik olarak dönüştürmeyi amaçlayan konular bulunmaktadır.

Benzer şekilde *Anıyaktar Sorulgaları* isimli derginin de amacı Tuva'daki genç Aratlar arasında devrimci dünya görüşünün oluşturulması ve onların politik, sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılmasının sağlanmasıdır. Yine bu dergide de dördüncü sayıda insanlığın gelişmesi, sendikasız gençlerin birliği, halk yönetimine *revsomol*'ların katılımı, mülk hukuku, geçmiş ve şimdinin şiiri, geçmişte ve günümüzde mahkeme ve soruşturma, kızların toplumsal yeri gibi konulara yer verilmiştir. Derginin redaktörü ise Tuva'nın ilk gazetecisi olan Tuva Devrimci Gençler Birliği Genel Sekreteri İ. Şagdırjap'tır (Maadyr, 2009, s. 139).

İdeolojik içerikli bu dergilerin basılmasında Tuva'ya görevlendirilen *Komintern*'in doğu sekreterliğinden görevlilerin de yer almaları Tuva ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin kültürel-ideolojik boyutlarının geliştirilmesinde Sovyetler Birliği'nin rolünü göstermesi bakımından önemlidir (Maadyr, 2009, s. 140).

Tuva'da bir başka dergi ise 1929 yılında Rus dilinde *Sovremennaya Tuva* adı altında çıkmaya başlamıştır. Bu derginin de hazırlanmasında Rus İşçi Kolonisinin bünyesinde basılan *Krasny Pahar* gazetesinin imkânları kullanılmıştır. Bu dergi çerçevesindeki konular ağırlıklı olarak Sovyetler Birliği ve Tuva arasındaki ticaret üzerine yoğunlaşırken yine dergi bünyesinde iki ülke arasındaki kültürel bağlar da göz önünde tutulmuştur (Maadyr, 2009, s. 141).

Tuva'da devlet matbaasının kurulması aşamasında Moskova'dan gönderilen ekibin teknik danışmanlığında yeni alfabede basım yapılması ile birlikte 1936 yılında *TAR Çazaanın Kol Myedeelerizi* isimli bir dergi daha çıkartılmaya başlanmıştır (Maadyr, 2009, s. 142; *İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 184). Bu dergide *TNP Hural*'ın ve Bakanlar Kurulunun yayımladığı kanunlar basılmaktadır. Tuva'da yeni çıkan kanunlar, hayvancılık, iç işleri bakanlığının tekrar düzenlenmesi, *kojun* rayonlarının yönetimi gibi konuların yayımlanmasının yanında yine dergi kapsamında Tuva Halk Cumhuriyeti nişanı alan askerler, devrim ordusunda çalışanlar, yurt içinde ve dışında bulunan karşı devrimciler ile savaşanlar, devletin ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesinde özveri ile çalışan kişiler hakkında da makaleler yayımlanmaktaydı (Maadyr, 2009, s. 143).

1937 yılında Rusça ekonomi ve siyaset ağırlıklı yeni bir dergi olan *Novaya Tuva* dergisi Rusça çıkartılmaya başlanmıştır. Bu dergi de benzer bir içeriğe sahip olup Tuva'da sosyalist gelişimi ekonomik ve siyasi yönden inceleyen konuları ele almaktaydı (Maadyr, 2009, ss. 143-144; *İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 184).

Ayrıca 1937 yılında Tuva Devrim Gençler Birliğinin 6. toplantısında alınan bir karar ile *Pioner* dergisi 1938 yılında Tuva dilinde çıkartılmaya başlanmıştır. Bu dergi de ideolojik, politik, emek ve fiziki olarak gençlerin eğitimini amaçlamaktadır. Dergide sık sık devrimciler, farklı devletlerdeki çocukların hayatları hakkında yazılan makalelerin yanında az da olsa Tuvalı yazarların yazmış oldukları şiirlere de yer verilmekteydi. Ayrıca her sayı fizik-kültür programları da içermekteydi. Derginin ikinci sayısından itibaren çıkan yazılar Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki ilişkiler, dış ülkeler, Lenin ve Stalin hakkında olmak üzere farklı konulara ayrılmıştır (Maadyr, 2009, ss. 144-145; *İstoriya Tuvi*, Cilt II, 1964, s. 184).

Yine Tuva'daki alfabe reformundan sonra (*TNRP* Merkez Komite) 1925-1929 yılları arasında Moğolca olarak çıkan *Revolustug Arat* dergisi 1937 yılında yenilenerek Tuva dilinde çıkarılmaya başlanmıştır (Maadyr, 2009, s. 145).

1939 yılında Tuva'da Uluslararası Devrimcilere Yardım Organizasyonu *MOPR*'nin bir şubesi olarak Devrimcilere Yardım Organizasyonu (*OPR-Organizatsiya Pomoşi Revolyutsioneram*) kurulmuştur. 1941 yılına kadar bütün Tuva'da örgütlenen organizasyon, daha sonra Sovyet (*OPR*) organizasyonu ile bağ kurmuş ve uluslararası alanda proleterlere yardım etmeye başlamıştır. Bu çerçevede Tuva *OPR*'si Tuvalı Aratlara devrim hareketlerini tanıtmak amacı ile *Revolustug İnternasionalizm Teeş* dergisini de çıkartmaya başlamıştır. Bu dergi çerçevesinde okurlarına Paris Komünü, Çin'deki Kanton Devrimi gibi dünyadaki devrim hareketleri tanıtılmaya çalışılmıştır (Maadyr, 2009, ss. 145-146).

1940'lı yılların başında ise yine Tuva dilinde *Revolustun Hereli* (Devrim Şafağı), *Pod Znamenem Lenina-Stalina* gibi dergiler Tuva ve Rus dillerinde olmak üzere iki dilli olarak çıkartılmaya başlanmıştır. Örnek olarak *Revolustun Hereli*'nin ilk sayısı Ocak 1941 tarihinde *TNP* Bakanlar Kurulu sanat komitesi tarafından çıkartılırken, dergide Tuvalı genç yazarlara yer verilmiş; derginin içeriğini şiirler, millî kültürü genişletme amacını taşıyan edebî yazılar (şiirler, Tuva kültürü ve folkloru ile ilgili makaleler), Rus klasiklerinden yapılan tercümelemler oluşturmuştur. Dergi kapsamında yayımlanan şiirler arasında S. Pyuryu'nun Çiçek isimli şiiri de bulunmaktadır (Maadyr, 2009, s. 146).

1940'lı yıllardan sonra *TNP* Kültür Bakanlığının inisiyatifi ile yayımlanmaya başlanan bir diğer dergi de *Ertem Oruu* (*Bilim Yolu*) dergisidir. Bu dergi çerçevesinde de Parti ve hükümetin kültür hakkındaki kararları, Tuva dili ve yazısı, halkın aydınlatılması, Tuva'da yapılan çalışmalar hakkında (S. Lopsana Tuva dilinin ünlü sesleri, O. Sagan-ool Tuva dili hakkında yayımlanmış temel kitaplar) yazılara yer verilmektedir (Maadyr, 2009, ss. 147-148).

Lenin-Stalinnin Tugunnun Adaabile dergisi de *TNRP* Merkez Komite tarafından Tuva ve Rus dillerinde yayımlanmış bir başka dergidir. Derginin her iki dildeki varyasyonlarında da Sovyet halkının büyük vatan savaşında faşist Almanlara karşı mücadelesinin yanında Tuvalı gönüllülerin bu katılımı ve çeşitli rütbelerde almış oldukları madalyalar hakkındaki haberler ve makalelere yer verilmiştir (Maadyr, 2009, s. 148).

Yukarıda değinilen dergilerin yanında yine yeni politik kültürün halkın farklı sosyal katmanlarına kazandırılabilmesi için toplumun farklı kesimleri için farklı yayın organlarının yayımlandığını görmekteyiz. Bu yayınlar arasında çocuklar için görsel materyallerden oldukça fazla yararlanan *Tuvinskiy Goryak* isimli resimli çocuk dergisi başta gelirken gençler için *Areve* (*Revsomalets*) gibi dergi ve gazeteler önemli yer tutmaktadır. Bu yayınların dışında yine 1940 ve 1944 yılları arasında sanat edebiyat dergisi olarak çıkan *Revolystun Hereli* (*Zarya Revolyutsii*) isimli dergi de örnek olarak gösterilebilir (Kan, 2011, ss. 60-67).

Sonuç olarak Tuva'da gerek gazete gerekse dergi alanında yapılan çalışmalarda V. Kan'ın da yazmış olduğu gibi Sovyetler Birliği'nden uzman ve maddi destek alınmıştır (Kan, 2011, ss. 54-55). Alınan destek ile çıkarılan bütün bu neşriyat başlıklarından ve içeriklerinden de anlaşılacağı üzere yeni kurulan Tuva Cumhuriyeti'nde toplumsal bütünleşmenin yanında aynı zamanda sosyalist dünya görüşü kazandırmak amacını taşımaktaydı.

5. Tuva'da Müze Çalışmaları

B. Anderson'a göre müzeler ve müzelerle birlikte "müzeleştirilen hayal gücü" siyasal bir olgu olup siyasi iktidarın eğitim programları ile örtüşen kurumlardır. Bu ideolojik programların bir parçası olan müzeler yakın ve uzak tarihin görsel temsilleri olan tek veya düzinelere fotoğraf veya farklı objeler ile ziyaretçilerine toplumsal ilerlemeyi görsel olarak sunmaktadırlar (Anderson, 1995, ss. 198-206).

Tuva'da müzeciliğin tarihi Çarlık Rusya'sına kadar uzanmaktadır. A.S. Hertek'e göre Tuva'da müze faaliyetlerinin tarihçesi Vladimir Petroviç Yermolayev'in çalışmalarına kadar geri götürülebilir. Krasnoyarsk valiliğinde etnografi müzesinde görev alan Yermolayev, 1913 yılında Uranhay bölgesine bir araştırma gezisine çıkmıştır. Bölgede çalışmalarına devam eden Yermolayev 1916 yılı itibarı ile bölgede kalıcı olarak yaşamaya başlamıştır (Hertek, 2009, s. 327). 1925 yılına gelindiğinde Tuva'da Tuva Tarihini İnceleme Cemiyeti "*Krujok Uryanhovedeniya*" kurulmuştur. Cemiyetin üyelerinin çoğu bölgede yaşayan Ruslardan oluşmaktadır. 1929 yılına kadar cemiyet farklı materyaller toplamış, fakat kötü saklanma koşulları ve kaybolan parçalar nedeni ile bilimsel bir çalışma yapılamamıştır (Hertek, 2009, s. 327). 1929 yılında Salçak *Kojunu* Noyon'unun ölümünden sonra pek çok değerli tarihî ve sanatsal eşyaya el konulmasından sonra Tuva Halk Devrim Partisi yönetimi merkez komitesi bir müzenin yapılması gerekliliği sorusu ile karşılaşmıştır (Hertek, 2009, s. 328).

Mayıs 1929 tarihine gelindiğinde ise Tuva Devlet Müzesinin kurulması kararı alınmıştır. Bu karar neticesinde müzenin etnografya, devrim ve eğitsel bölüm olmak üzere üç bölümden oluşması planlanmıştır. Ekim 1929 tarihinde de Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti yönetimi *VOKS* ile temasa geçerek V.P. Yermolayev'i Moskova ve Leningrad'daki müze ve bilim merkezleri ile bağlantı kurması için görevlendirmiştir. Tuva'daki *VOKS* merkezinden bu merkezlere yollanan referans mektupları ile Tuva'da bir müze kurulması için gerekli yardım alınmıştır. Bu yardım içerisinde Rus Müzesi ve Ermitaj başta olmak üzere pek çok kuruluş birçok sanat eserini Tuva'ya yollamıştır (Hertek, 2009, s. 328; Dyrtyk-ool, 2009, s. 316).

Müze resmen Ağustos 1930 tarihinde açılmıştır. 1931 yılı yazından itibaren de başta öğrenciler ile birlikte sistemsal olarak eğitsel çalışmalara başlamıştır. Bu çerçevede Tuva'nın tarihi ve doğasının öğrenilmesi kapsamında konuşmalar ve geziler düzenlenmeye başlanmıştır (Dyrtyk-ool, 2009, s. 316). 1932 yılına gelindiğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Botanik Parkı Müzesi Tuva'da bir inceleme gezisi düzenlemiş ve buradaki bitki örtüsünü araştırmıştır. 1 Mayıs 1933 tarihinde ise devrim öncesi ve sonrasında Tuva'daki günlük yaşamı karşılaştıran bir sergi açmıştır. 1941 yılına gelindiğinde müzede doğa, tarih ve devrimci Tuva olmak üzere yeni bölümler oluşturulmuştur. Bir yıl sonra 1942'ye gelindiğinde de müzenin sergi salonları Tuva'nın Doğası, Devrime Kadar Tuva

Tarihi ve Tuva Devrimi olarak yeniden yapılandırılmıştır (*İstoriya Tuvi*, Cilt II, 2007, s. 308). Bu süreç içerisinde Tuva Devlet Müzesi, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Özellikle Mart 1942'den sonra Krasnoyars ve Minusin müzelerine Tuva'daki müze alanındaki çalışmaların geliştirilebilmesi amacı ile N.M. Bogatrev görevli olarak yollanmıştır (Dyrtyk-ool, 2009, ss. 317-318).

1940'lı yılların ilk yarısında Tuva Halk Devlet Müzesi Cumhuriyetteki baş bilimsel kurum olarak sayılmaktaydı. Müze bünyesinde düzenlenen ilk bilimsel araştırma Piy-Hem, Barun-Hemçik, Bay-Tayga, Sut-Hol, Çaa-Hol ve Kaa-Hem *kojun*larında bulunan arkeolojik kalıntıların incelenmesi olmuştur (Dyrtuk-ool ve Opey-ool, 2009, ss. 341-342). İlerleyen yıllarda çalışmalarına devam eden müze 1950 yılına gelindiğinde Moskova Devlet Üniversitesinden profesyonel yardım almaya başlamıştır. Bu çalışma kapsamında S.İ. Vaynşteyn Tuva Devlet Halk Müzesi bünyesinde düzenlenen Tuva'nın kadim tarihi alanında çalışmalara katılmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde Tepe-Hol, Sut-Hol, Piy-Hemçik, Ulug-Hemçik rayonlarına araştırma gezileri düzenlenmiştir. Bu araştırma gezileri sonucunda elde edilen bilgiler ışığında pek çok yayın ortaya çıkarılmıştır (Dyrtuk-ool ve Opey-ool, 2009, s. 342). Müze aynı zamanda Tuva bilimsel araştırma merkezi dil, literatür ve tarih kurumu ile de birlikte çalışmaya başlamıştır. Bunun dışında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi Etnografi Enstitüsü ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki pek çok müzenin bilimsel merkezleri ile ilişkiler kurmuş ve pek çok araştırmacıya hizmet vermiştir (Dyrtuk-ool ve Opey-ool, 2009, s. 343; Mongush, 2009, ss. 351-356).

Tuva'da kurulan bölge müzesi de diğer bütün sosyalist toplumlarda olduğu gibi Sovyet müzesi olarak devlet-parti inşası ve halk ekonomisinin düzenlenmesi görevini üstlenmiştir. Müzenin hedefi halk ekonomisi ve gençlerin eğitiminde vatanseverliğin çok yönlü olarak sergilenmesidir. Müze gerek yazılı basında gerekse radyoda tanıtılmış ve 1953 yılında toplam 10.689 kişi tarafından ziyaret edilmiştir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 112). 1942 yılında müzede sergiler düzenlenirken özellikle Tuva'da yaşanan sosyalist değişime geniş yer verilmiş ve sergiler tekrar tekrar yenilenmiştir. Bu kapsamda Tuva'da Aratların, çobanların ve *kolhoz* çalışanlarının başarılı uygulamalarını yansıtan bir serginin yanında sonraki yıllarda da İkinci Dünya Savaşı Günlerinde Tuva isimli bir başka sergi bu amaçla kurulan bölümlerden sadece bir kaçıdır (Dyrtyk-ool, 2009, ss. 318-319). 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde müzede bulunan Tuva'da Sosyalist İnşa bölümünün adı Sovyet Tuva Tarihi bölümü olarak değiştirilmiştir (Dyrtyk-ool, 2009, ss. 320-321).

Bu yıllarda yapılan çalışmalar müze için gerekli malzemenin toplanması bakımından 1947 yılına kadar uzamıştır. Müzede sosyalist inşa bölümünde Tuva'nın özgürlük mücadelesi içerisinde sosyalist sisteme ulaşması ve komünist

partinin ekonomi ve kültür alanındaki başarıları yansıtılmaktadır (Dyrtyk-ool, 2017, s. 111).

Bu sergiler içerisinde özellikle 1930 yılında 5 yıllık sosyalist kalkınma planının Tuva'da nasıl yaşandığını yansıtan bir bölüm hazırlanmıştır (Dyrtyk-ool, 2017, s. 111).

Yapılan çalışmalar kapsamında ilkin, ulaşılan noktanın gösterilebilmesi amacı ile pek çok dokümanın sergi için kopyalandığı görülmektedir. Bu belgeler arasında ekonomi ve kültür alanında Sovyetler Birliği ile yapılan yazışmalar ile ilgili belgeler ve Sovyetler Birliği Emek Kahramanı, Mat Geroina gibi Sovyetler Birliği'nden alınan madalyalar yer almaktadır. Müzede bulunan Sosyalist İnşa bölümü içerisindeki sergide ayrıca Lenin ve Stalin'in hayatları ve eylemleri, 1930 anayasası, Tuva'da tarım ve ekonominin gelişimi, Tuva'da açılan Kızıl Partizan, Erbek gibi Kolhozlar, 12. Tuva Halk Partisi toplantısı, üretim, elektrik, ulaşım, doküma tesisi, kömür işletmeleri, matbaa, Sovyetler Birliği'nde ilk beş yıllık plan içerisinde ekonomi ve kültür alanındaki gelişmeler gibi konular ele alınan temalardan bazılarıdır (Dyrtyk-ool, 2017, ss. 111-112).

Bunların yanında sergilerde Tuva için önemli şahsiyetler hakkında da bilgi ve dokümanlar sergilenmiştir. Örnek olarak: ... H. Kertik-ool veya Gramotı Geroy Sosyalist Emek madalyası alan M. Parınmaa, Turgen-ool yine 1949 yılında Lenin madalyası ile ödüllendirilen motor işçisi Ondar Seree gibi şahsiyetler sayılabilir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 112).

Ayrıca müzede Tuva'daki sosyalist gelişim süreci içerisinde Sovyetler Birliği'nin yapmış olduğu yardım, kardeş yardımı (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, Belarus, Ukrayna, Gürcistan, Özbekistan vs.) adı altında çeşitli sergilerde farklı belge ve materyaller ile ziyaretçilerin gösterimine açılmıştır. Sergilerde dikkati çeken diğer bir husus da feodaliteden sosyalizme geçiş süreci karanlık zamandan sosyalizme geçiş olarak yansıtılırken bu süreç içerisinde kurulan kolhozlar hakkında bilgi ve materyaller sergilenmiştir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 113).

1952 yılında müzenin Sovyet Tuva bölümüne yeni yazılı kaynaklar eklenmiştir. Bu kaynaklar arasında halk ekonomisinin gelişimi ile ilgili belgeler ve fotoğraflar bulunmaktadır. Bu kaynaklarda tarım ve hayvancılık alanında yapılan faaliyetler ve gelişme raporlarının yanında kolhozlar ve tarımda makineleşme gibi konular da yer almaktadır (Dyrtyk-ool, 2017, ss. 114). Bu materyallerin içerisinde Tuva'daki elektrik sistemi, kolhozların geliştirilmesi ile beraber inşa edilen değirmenler, evler (3200 1952 yılında) – yeni ambarlar, kerpiç üretim ünitesi, çocuk yuvası, okuma evi, kömür madenlerinin kullanımı, kültürel aydınlanmayı yansıtan fotoğraflar ve dokümanların yanı sıra Stalin'in Tuva'da ekmek üretiminden elde edilen başarının tebriki için yollanmış olduğu mektup da sergilenmektedir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 114).

1952 yılında Sovyet Tuva Tarihi bölümü tekrar geliştirilerek tarım alanındaki gelişmeler sergiye eklenmiştir. 1951 yılında 96 kolhoz bulunmaktadır. Bu kolhozların isimleri de sosyalizmin ve komünizmin inşasını yansıtmaktadır. Örnek olarak bu isimler şöyledir: Stalin Yolu, Voroşilova, Kirova, Jdanova, Kalina, Şvernika, Dimitrova, Molotova, Budennogo, pilot Çakalova. Bolşevik Ruhu, Komünizme Yol, Bolşevik, Kızıl Saban, İleri, Dava, Devrim Ateşi, Emekçi, Yeni Yol, 1 Mayıs, Kızıl Yıldız, Emegın Özgürlüğü gibi isimler ile karşılaşabiliriz. 1944 yılında toplam nüfusun %20'si kolhozlar içerisinde birleştirilirken, bu sayı 1952 yılında nüfusun %86'sını kapsamaktadır (Dyrtyk-ool, 2017, s. 115).

İlk on yıl içerisinde ulaşılan aşama ve bu aşamada yapılan evler, kültürel ve toplumsal mekânlar, garajlar, kerpiç üretimi, meyve saklama ünitesi, hastane, hayvancılık, banyo, çocuk yuvası gibi ünitelerin resimleri sergilenmektedir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 116).

Bunun dışında bakir ve nadas arazilerin geliştirilmesi başlığı ile özel bir başka sergi daha açılmıştır. Özellikle bu konu ile Tuva'da tarım alanındaki mekanizasyonun sergilenmesi amaçlanmıştır. Eski konargöçerler ve günümüz kolhoz çiftçileri başlığı ile tarımda ve meyve -sebze üretimi alanındaki başarı yine ziyaretçilere sergilenmektedir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 118).

Yine müzenin farklı bölümlerinde üretim, sanayi ve kültürel gelişime ait belge ve çeşitli materyaller sergilenmektedir. Örnek olarak yerel sanayinin gelişiminde dokümanların yanında sanayi malzemeleri de sergilenmektedir. Tuva'da 1944-1952 yılları arasında ekonomide 2,5-3 kez büyüme yaşanırken bu süreç içerisinde üretilen ürünler ayakkabı, elbise, mobilya ve diğer ürünler fotoğraflar ile birlikte sergilenmiştir. Benzer şekilde sosyal ve kültürel aydınlanma politikası kapsamında okullaşma artarken, buna paralel olarak okuryazar sayısı da artmıştır. Örnek olarak; 1934 yılında okuryazarlık %10 iken bu sayı 1944 yılında %50'ye çıkmıştır. 1950'ye geldiğinde ise halkın %90'ı okuryazardır (Dyrtyk-ool, 2017, s. 121). Bu gelişme çerçevesinde müzede öğrencilerin; yatılı okullarda, *pioner* kamplarında çekilmiş resimleri sergilenmektedir. Bu dönem içerisinde Tuva'da yapılan sağlık alanındaki gelişme ise müzede sergilenen bir başka olgudur. Sergi kapsamındaki fotoğraflarda Tuva'da kurulan laboratuvarlar, röntgen cihazı, ameliyat esnasında çekilen resimler, kırsal bölgelerde halka hizmet veren sağlık görevlileri, tüberküloz sanatoryumu ve Çedre Gölü kıyısındaki kaplıca resimleri sergilenmektedir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 121).

Sonuç olarak, Dyrtyk-ool da Tuva'da inşa edilen bu müzenin kültürel aydınlanma çalışmalarında ocak görevi üslendiğini düşünmektedir (Dyrtyk-ool, 2017, s. 111). Kurulan bu müze içerisinde bilimsel alanda çalışmalar yapıp eğitime katkıda bulunulurken aynı zamanda müzenin sergi salonları Tuva'da yaşanan ideolojik dönüşümü, kazanılmış başarı olarak ziyaretçilerine sunmaktadır.

Sonuç

Millet olgusunu enternasyonal bir çerçeve içerisinde ele alan Sovyetler Birliği, milletler politikasını form olarak millî, içerik olarak sosyalist bir anlayış üzerine inşa etmiştir. Geliştirmiş olduğu bu yaklaşım çerçevesinde endüstrileşme, üretimde kollektivizasyon ve kültür devrimi gibi kavramları bir araya getirerek üretmiş olduğu söylemi milliyetlerin psikoideolojik özleri içerisinde yerleştirmiştir. Diğer bir deyiş ile burjuva milliyetçiliği olarak tanımladığı milletlerin tarihi sınıfsal içerikleri enternasyonal proleter devrimci değerler ile yeniden doldurularak milliyetlerin kültürleri sosyalist bir içerikte yeniden yapılandırılmıştır. Sosyalist millî kültürün inşası yazı dilinin geliştirilmesi ve bunu destekleyen farklı kurumlar yolu ile yapılmıştır. Yukarıda da detaylı olarak incelendiği üzere okullaşma, basın yayın ve müzecilik gibi olgular millî yazı dilinin inşası ile ilişkili olgulardır. Diğer bir deyişle öncelikle millî yazı dili ve onunla bağlantılı olarak okullaşma, basın yayın ve müzecilik millî kültürün sosyalist bir içerikte inşa edilmesi sürecinde ideolojik birer araç olarak kullanılmıştır.

Tuva özelinde ele aldığımız bu yazıda 1921 yılında yeni bağımsızlığına kavuşan Tannu-Tuva Halk Cumhuriyeti'nin ulusallaşma süreci içerisinde Sovyetler Birliği ile girmiş olduğu ilişkiler ağında ulusal yüksek kültürünün nasıl enternasyonal bir içeriğe dönüştüğüne şahit olduk.

Millet olgusunu tarihsel olarak analiz eden kuramcılardan farklı olarak Sovyet kuramcılar özcü ve evrimci olguların iç içe geçmiş olduğu ikili bir yaklaşım ile millet olgusunu ele almışlardır. Bir yandan etnik gruplar ulusal bütünlüklerini E. Gellner'in ifade ettiği gibi yüksek bir kültür etrafında inşa ederken, diğer taraftan sosyalist içerikte inşa edilen ulusal kültürlerin işçileri ise diğer milletlerin işçileri ile B. Anderson'un ifadesinden biraz daha farklı olarak aynı enternasyonal cemaatin parçası oldukları hayalini kurarak özcü olan millî anlayışa evrimsel bir boyut kazandırmaktadırlar.

Makalede de detaylı bir şekilde incelendiği gibi her ne kadar millî kültürün inşasında ulusal yazı dilleri özcü bir mantık ile inşa edilmiş olsa da yazı dillinin inşasından sonra gerek eğitim sisteminde gerek basın alanında gerekse müze sergilerinde millî "bizim" üzerine proleter-enternasyonal biz inşa edilmiştir.

Kaynakça

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler. Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İ. Savaşır. Çev). Metis Yayınları.
- Appadurai, A. (2003). *Modernity at Large Cultural Dimensions of Globalization*. London: University of Minnesota Press.
- Arañçin, Yu.L. (1982). *İstoriçeskiye Put' Tuvinskogo Naroda k Sotsializmu*. Novosibirsk: Nauka.
- Baiyr-ool M.S. (2014). Storonniki i Protivniki Syuza Uranhayskogo Kraya s Rossiey. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 2, 20-30*.
- Baskakov, N.A. (1969). *Osnovnyie Protsessi Vnutristrukturnogo Razvitiya Tyurskih Finno-Ugorskih i Mongol'skih Yazıkov*. Moskova: Nauka.
- Bromley, Yu. V. (1987). *Etnosotsial'niye Protsessi: Teoriya, İstoriya, Sovremennost'*. Moskova: İzdatel'stvo Nauka.
- Bromley, Yu. V. (2008). *Oçerki Teorii Etnosa*. Moskova: İzdatel'stvo LKİ.
- Chambers, J.K ve Trudgill, P. (2004). *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dyrtuk-ool, A.O. (2009). İstoriya Natsional'nogo Muzeya Respubliki Tıva. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 1-2, 315-325*.
- Dyrtuk-ool, A.O. (2017). Sovyetskiye Preobrazovaniya v Tuvinskoy Avtonomnoy Oblasti (Po Materialam Ekspozitsiye Tuvinskogo Krayevyedçeskogo Muzeya. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 4, 109-124*.
- Dyrtuk-ool, A.O ve Opey-ool, U.P. (2009). Uçeniye Sovyet Natsional'nogo Muzeya Respubliki Tıva. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 1-2, 341-345*.
- Ertürk, S. (1986). *Türkiye'deki Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler*. Ankara: Yelken Tepe Yayınları.
- Gellner, E. (2006). *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press.
- Harunov, R.Sh. (2009). Formirovaniye Tuvinskoy İntelligentsii Putem Vıdvijeniya-Korenizatsii Kadrov. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 1-2, 273-289*
- Hertel, A.S (2009). Pervaya Hudojyestvyennaya Kolleksiya Tuvinskogo Gosudarstvennogo Muzeya. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 1-2, 326-333*.
- Kan, V. (2011). *Gazetnaya Periodika Tuvı. Stanovlyeniye i Razvitiye (1924-1985 gg.)*. Saarbrücken, Deutschland: Lap Lambert Academic Publishing.
- Kharunova, M.M.-B. (2009). Tuva i SSSR: Protsess Politıçeskoj İntegratsii, *Novye İssledovaniia Tuvy. No: 3, 139-163*.
- Killi - Yılmaz. G. (2010). *Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu*. Ankara: Köksav Yayınları.
- Lamin, V.D., Mart-ool, V.D., Vaynşteyn, S.İ., Mollerov, M.N. (Ed.). (2007). *İstoriya Tuvı T-II*. Novosibirsk: Nauka.
- Maadyr, M.S. (2009). Jurnalı Tuvı. *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 4, 135-158*.
- Maadyr, M.S. (2010). İz İstorii Russkoy Knigi v Azii (Na Primere Tuvinskoy Narodnoy Respubliki 1921-1944 gg.). *Novye İssledovaniia Tuvy, No: 2, 171-192*.

- Maadyr, M.S. (2011). Knijnaya Kul'tura Tuvinskoy Narodnoy Respubliki: Pozitivniye i Negativniye Tendentsii. *Novye İssledovaniia Tuvy*, No: 2-3, 72-80.
- Mannay-ool, M.H. (2004). *Tuvintsı Proishojdeniye i Formirovaniye Etnosa*. Novosibirsk: Nauka.
- Monguş, D.A. (1967). *Razvitiye Tuvinskogo Yazıka v Sovyetskuyu Epohu*. Kızıl: Tuvinskiy Nauçno-issledovatel'skiy institut yazıka, literaturı i istorii.
- Monguş, D.A. (1970). *Tuvinskaya Pis'mennost' i Nekotorie Voprosı ee Dal'neyşego Razvitiya*. Kızıl: Tuvinskiy Nauçno-issledovatel'skiy institut yazıka, literaturı i istorii.
- Monguş, M.V. (2010). *Odin Narod: Tri Sud'bi. Tuvintsı Rossii, Mongolii i Kitaya v Sravnitel'nom Kontekste*. Osoka: Natsional'niye Muzeye Etnologii.
- Moskalenko, N.P. (2004). *Etnopolitiçeskaya İstoriya Tuvı v XX Veka*. Moskova: Nauka.
- Opep-ool, U.S. (1990). S Drevnosti Do Sovremennosti. *Tuvinskaya Pravda*, No: 145 (13767), 5.
- Otroshchenko, İ.V. (2015). Yazıkovaya Politika i Kul'turnoye Stroitel'stvo v Tuvinskoy Narodnoy Respublike. *Novye İssledovaniia Tuvy*, No: 2, 16-31.
- Serdobov, N.A. (1971). *İstoriya Formirovaniya Tuvinskoy Natsii*. Kızıl: Tuvinskoye Knijnoye izdatel'stvo.
- Teziç, M.C. (2013). Rassmotreniye Russkoye (Sovyetskoy) Teorii Etnosa Cherez Konstruktivistiskuyu Perspektivu «Primordial'nyı Konstruktivizm». *Obshestvo-sreda-razvitiye*. No: 4, 109-113.
- Toka, S.K., Arançin, Yu.L., Grebnec, L.V., Oçur, V.Ç., Potanpov, L.P., Syfulin, H.M., Serdobov, N.A. (Ed.). (1964). *İstoriya Tuvı T-II*. Moskva: Nauka.
- Vasilenko, V. A. (2013). "Uranhayskiy Vopros" v Politike Rossii i Mongolii (XVII-Pervaya Polovina XX vv.). M.A. Vinokurov (Yay. Haz.), *Aktual'nie Voprosı İstorii Rossiysko-Mongol'kih Otnoşeniye Pervoy Çetverti XX Veka* içinde (ss. 132-147). İrkutsk: İzd-vo BGUEP.
- Vaynşteyn, S.İ. ve Mannay-oola, M.H. (Ed.). (2001). *İstoriya Tuvı T-I*. Novosibirsk: Nauka.